

Arü İlahiyat Araştırmaları Dergisi

Aru Journal of Theological Studies

Haziran/June/30/2026

Hadis Usûlünün Gelişimi -İbnü's-Şalâh'ın Mukaddime'si Özelinde-, Fatih Gümüş, Ankara: Fecr Yayınları 2021, 296 sayfa.

The Development Of Hadith Methodology -With Special Reference to İbn Al-Şalâh's Muqaddima-, Fatih Gümüş, Ankara: Fecr Publications 2021, 296 page.

Pınar Kestioğlu

Yüksek Lisans Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Rize | Türkiye

Master's Student, Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Theology, Department of Hadith Studies
Rize | Turkey

e-mail: pinar_kestioglu24@erdogan.edu.tr **ORCID:** 0009-0000-4087-2557

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü | Article Type: Kitap İncelemesi | Book Review

Geliş Tarihi | Received Date: 12.04.2026

Kabul Tarihi | Accepted Date: 29.06.2026

Yayın Tarihi | Published Date: 30.06.2026

Yayın Sezonu | Pub. Date Season: Haziran/June

DOI:

İntihal:

Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif Hakkı:

Yazarlar, dergide yayınlanan çalışmaların telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0

Uluslararası Lisans (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyanı:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Web Adresi:

aruilahiyatarastirmalaridergisi.com

Hadis Usûlünün Gelişimi -İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'si Özelinde-, Fatih Gümüş, Ankara: Fecr Yayınları 2021, 296 sayfa.

Öz

Fatih Gümüş tarafından kaleme alınan *Hadis Usûlünün Gelişimi -İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'si Özelinde-* adlı eser, Hadis usûlü literatüründe merkezi bir konuma sahip olan İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin (ö. 643/1245) *Mukaddimetü İbnü's-Salâh* olarak bilinen *Ma'rifetü envâi ilmi'l-hadîs* eserini tarihî süreciyle birlikte ilmi değerini kapsamlı bir biçimde ele almaktadır. Çalışmada *Mukaddime*'nin önceki Hadis usûlü literatürü ile olan ilişkisi, ondan aldığı birikim ve sonraki dönemlere kazandırdığı yenilikler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Eserde, hadis ıstılahlarının kavramsal gelişimi, cerh-tâ'dîl ve rivayet tahammül yolları gibi temel konular sistematik bir biçimde işlenmiş; İbnü's-Salâh'ın kavramlara kattığı yeni boyutlar tespit edilmiştir. Bu çerçevede müellifin, muttasıl, müdelles, müdrec, münker, semâ, kıraat, i'lâm, vasiyet ve vicâde gibi bazı hadis ıstılahlarını daha sade ve veciz bir biçimde tanımlayarak sistematik bir çerçeveye kavuşturduğu ve bu yönüyle seleflerinden ayrıldığı ortaya konulmuştur. Ayrıca *Mukaddime*'nin sonraki şerh, ihtisar ve nazım türü eserler üzerindeki kurucu etkisi de değerlendirilmiştir. Eserin güçlü ve zayıf yönleri dengeli bir yaklaşımla analiz edilmiş; Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361), Zerkeşi (ö. 794/1392) ve İbn Hacer (ö. 852/1449) gibi bazı âlimlerin eleştirel değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bununla birlikte Râmhürmüzî (ö. 360/971), Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Kâdî İyâz (ö. 544/1149) gibi âlimlerin eserlerinde Hadis usûlüne dair eksik bıraktıkları bazı hususların İbnü's-Salâh tarafından tamamlandığı ortaya konulmuş, buna karşılık Nevevî (ö. 676/1277), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Bulkinî (ö. 805/1403) ve İbn Hacer gibi bazı sonraki dönem âlimlerinin İbnü's-Salâh'ın yaklaşımını takip ettikleri ve ortaya koyduğu sistematığı benimsedikleri tespit edilmiştir. Ayrıca güncel akademik çalışmalara yapılan atıflarla *Mukaddime*'nin günümüzdeki etkisi de ele alınmıştır. Genel olarak çalışma, İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sinin hadis usûlü geleneği içerisindeki kurucu rolünü ortaya koymakta, hadis ıstılahlarının tarihsel gelişimi ve metodolojik dönüşümüyle ilgilenen araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, Hadis Usûlü, Hadis İstılahları

The Development Of Hadith Methodology -With Special Reference to İbn Al-Şalâh's Muqaddima-, Fatih Gümüş, Ankara: Fecr Publications 2021, 296 page.

Abstract

The work titled *The Development of Hadith Methodology: With a Specific Focus on Ibn al-Şalâh's Muqaddimah*, authored by Fatih Gümüş, comprehensively examines the historical process and scholarly value of *Ma'rifetü envâi ilmi'l-hadîs*, commonly known as *Muqaddimah* Ibn al- Şalâh, by Ibn al- Şalâh al-Shahrazûrî (d. 643/1245), who holds a central position in the literature of Hadith methodology. The study explores in detail the *Muqaddimah*'s relationship with the previous Hadith methodology literature, the accumulated knowledge it drew upon, and the innovations it introduced to subsequent periods. The study analyzes in detail the relationship of the *Muqaddimah* with earlier hadith methodological literature, the intellectual legacy it inherited, and the innovations it introduced to subsequent periods. The

book systematically addresses key topics such as the conceptual development of hadith terminology, jarh wa-ta'dil, and methods of transmission and reception. It identifies the new dimensions Ibn al- Şalāh added to these concepts. In this context, it is demonstrated that the author distinguished himself from his predecessors by defining certain hadith terms- such as muttasil, mudallas, mudraj, munkar, samā', qirā'ah, i'lām, wasiyyah, and wijādah-in a clearer and more concise manner, thereby placing them within a systematic framework. The study also evaluates the formative influence of the *Muqaddimah* on later works in the genres of commentary (sharḥ), abridgment (ikhtisār), and didactic poetry (nazm). The strengths and weaknesses of the work are analyzed in a balanced manner, and the critical assessments of scholars such as Mughultāy b. Qilij (d. 762/1361), a Zarkashī (d. 794/1392), and Ibn Hajar (d. 852/1449) are included. Moreover, it is shown that certain aspects of hadith methodology that were left incomplete in the works of earlier scholars such as al-Rāmāhurmuzī (d. 360/971), al-Ḥākim al-Nīsābūrī (d. 405/1014), al- Khaṭīb al-Baghdādī (d. 463/1071), and Qāḍī 'Iyād (d. 544/1149) were completed by Ibn al- Şalāh. In contrast, later scholars such as al-Nawawī (d. 676/1277), Ibn Kathīr (d. 774/1373), al- Bulqīnī (d. 805/1403), and Ibn Hajar are found to have followed Ibn al- Şalāh's approach and adopted the system he established. Additionally, the study addresses the contemporary impact of the *Muqaddimah* through references to recent academic works. Overall, the book demonstrates the foundational role of Ibn al- Şalāh's *Muqaddimah* within the tradition of hadith methodology and serves as an important reference for researchers interested in the historical development and methodological transformation of hadith terminology.

Keywords: Hadith, İbn al-Salāh, *Muqaddimah*, Hadith Methodology, Hadith Terminology

***Hadis Usûlünün Gelişimi -İbnü's-Şalāh'ın Mukaddime'si Özelinde-,
Fatih Gümüş, Ankara: Fecr Yayınları 2021, 296 sayfa.***

Fatih Gümüş tarafından kaleme alınan *Hadis Usûlünün Gelişimi -İbnü's-Şalāh'ın Mukaddime'si Özelinde-* adlı eser, yazarın 2020 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde savunduğu doktora tezinin yayımlanmış halidir. İlk baskısı 2021 yılında Fecr Yayınları tarafından Ankara'da yayımlanan eser, İbnü's-Şalāh'ın *Ma'rifetü envâi ilmi'l-hadîs* adlı eserini merkeze alarak hadis usûlü tarihindeki yerini ve etkisini incelemektedir.

Hadis usûlü literatüründe önemli bir yere sahip olan İbnü's-Şalâh'ın *Ma'rifetü envâi ilmi'l-hadîs* adlı eser, yaygın olarak bilinen adıyla *Mukaddimetü İbnü's-Şalâh*, hadis usûlünün temel kaynakları arasında köşe taşı olarak yerini almıştır. Kendisinden önceki müelliflerin kitaplarında ele aldığı konuları düzenli hâle getirmeye çalışması, onların eserlerinde geçen bazı terimleri daha anlaşılır hale getirmesi ve onların değinmediği konulara ilk kez temas etmesiyle *Mukaddime* önem kazanmış, üzerinde birçok ilmi çalışma yapılmıştır. *Hadis Usûlünün Gelişimi -İbnü's-Şalâh'ın Mukaddime'si Özelinde-* adlı kaleme aldığı eseri ile Fatih Gümüş, *Mukaddime*'nin etkilendiği kaynakları, ortaya koyduğu yenilikleri ve kendisinden etkilenen çalışmaları inceleyerek eseri değerli ve etkili kılan unsurları tespit etmeye çalışmış, *Mukaddime*'nin hadis usûlünün gelişimindeki rolünü, daha önce etüde konu yapılmayan yönleriyle ele almayı hedeflemiştir. Yazar, ayrıca çalışmasında *Mukaddime*'nin önceki ve sonraki dönem hadis usûlü literatürüyle ilişkisini ortaya koymayı ve onun bu ilmin şekillenmesinde katkılarını değerlendirmeyi amaçlayarak tarihsel süreç içerisinde nasıl merkezî bir konuma yerleştiğini ortaya koymuştur.

Bu çalışmada öncelikle ilgili kitabın yapısal özellikleri incelenecek, ardından eserin metodolojik yaklaşımı değerlendirilerek, sağladığı katkılar, eleştiriye açık yönler ve kaynak kullanımındaki tercihler analiz edilecektir. Devamında, eserin içeriği sistematik bir biçimde ele alınacak; bu bağlamda ortaya koyduğu özgün katkılar tespit edilerek ilgili literatüre olan katkısı ortaya konulacaktır. Yazar çalışmasının giriş kısmında konusunu, amacını, yöntemini ve sınırlarını belirtmiştir. Çalışma, bir giriş, üç bölüm ve bir sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Birinci bölüm “İbnü's-Şalâh'a Göre Tashîh ve Taz'îf” başlığıyla, sahih, hasen ve zayıf hadislerle ilgili ıstılahlar yer almaktadır. İkinci bölümde “İbnü's-Şalâh'a Göre Cerh ve Ta'dîl” başlığıyla, adalet ve zabt, cerhin müfesser olması, meçhul râviler, bidatçi râvilerin durumu ile cerh-ta'dîl lafızları işlenmektedir. Üçüncü bölümde “İbnü's-Şalâh'a Göre Rivayet Tahammül Yolları” başlığıyla semâ, kıraat, icâzet, münâvele, mükâtebe, i'lâm, vasiyet, vicâde kavramları ele alınmış, sonuç kısmında ise eserin genel değerlendirilmesi yapılarak, ileride yapılacak çalışmalara yönelik önerilere yer verilmiştir.

Yazar, klasik ve modern döneme ait çok sayıda temel ve yardımcı kaynağı dikkate almış, hem doğrudan Hadis usûlü literatürünü hem de Fıkıh usûlü gibi yan alanları başarılı bir şekilde entegre etmiştir. Çalışmanın merkezine *Mukaddime*'yi alarak, *Mukaddime*'nin öncesi ve sonrasında kaleme alınmış olan eserleri mukayeseli yöntemle değerlendirmiştir. Bu bağlamda yazar, şâz, muallel, mu'dal ve icâzet gibi terimlerin anlam alanlarını

genişleterek; muallak, şâz, münker, muhtelak, şibhü'l-vaz', arzu'l- münâvele gibi hadis usûlü kavramlarının teorik ve pratik gelişim süreçlerine ışık tutarak İbnü's-Şalâh'ın seleflerinden nasıl etkilendiğini ve haleflerine nasıl yön verdiğini karşılaştırmalı yöntem ve bütüncül yaklaşımla ortaya koymuştur. Ayrıca eserin dipnot ve kaynak gösterimi bu analizleri destekleyecek nitelikte zengindir. İbnü's-Şalâh seleflerinden istifade ederek muttasıl, müdelles, müdrec, münker, sema, kıraat, i'lâm, vasiyet, vicâde gibi bazı kavramları sade ve veciz bir forma sokmuş; şazz, muallel, mu'dal, icâzet gibi bazı kavramların da anlamını genişleterek yeni anlam boyutları kazandırmış, hatta bazı yeni kavramlar üretmiştir. İçerik analiz edildiğinde yazar, özellikle şaz¹, muallak,² muhtelak,³ münker,⁴ arzu'l-münavele,⁵ ve mukatebe⁶ gibi terimlerin hadis usûlüne kazandırılmasında İbnü's-Şalâh'ın önemli katkıları bulunduğunu ortaya koymuştur. Yazar, hem geçmiş literatürdeki dağınık unsurları bir araya getirmesi hem de kavramın sınırlarını belirginleştirmesiyle İbnü's-Şalâh'ın tanımlarını "efrâdını câmi' ağıyârını mâni" bir tarif olarak değerlendirmiştir. Nitekim *Mukaddime*'nin, Hadis usûlü alanında öncü kabul edilen âlimlerden özellikle Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Kifâye*⁷, Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *Ma'rife*⁸, Râmihürmüzî'nin *Muhaddisul Fasil*⁹, Kâdî İyâz'ın *el-İlmâ*¹⁰ ve Şâfiî'nin (ö. 204/820) *er-Risâle*¹¹ isimli eserleriyle; dağınık bilgileri derleme, kavramları sistemleştirme ve bunları sonraki dönemlere aktaracak bir usûl çerçevesi oluşturma bakımından ilişkisi, kendisinden önceki âlimlerin etkisini ve söz konusu yaklaşımın tarihî arka planını anlamamıza imkân tanımaktadır. Ayrıca *Mukaddime*'nin etkisi sadece klasik dönemle sınırlı kalmamış, sonraki dönem âlimlerinin de bu eserden doğrudan etkilendikleri zikredilmiştir: Nitekim Nevevî,

¹ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn İbnü's-Şalâh, *Mukadimetü İbni's-Salâh*, thk. Nüreddin İtr (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1406), 77-79.

² İbnü's-Şalâh, *Mukaddime*, 24.

³ Fatih Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2021), 122.

⁴ İbnü's-Şalâh, *Mukaddime*, 80-81.

⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *İrşâdü tullabi'l-hakâik ila marifeti süneni hayri'l-halâik*, ed. Nureddin İtr (Dimaşk: Dârü'l-yemâme, 1992), 134-137.

⁶ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 262.

⁷ Ebû Bekr Ahmed el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivâye*, nşr. Ebu Adullah es-Sûrekî, İbrahim Hamdî el-Medenî (Medine: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 24-26, 1/103, 1/154.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis*, nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1397), 58, 113-115.

⁹ Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd el-Fârisî er-Râmihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'i*, ed. Muhammed Accâc el-Hatîb (Beyrut: Daru'l Fikr, 1404), 205, 310.

¹⁰ Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *el-İlmâ ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ*, ed. Seyyid Ahmed Sakr (Tunus: el-Mektebetü'l-Atika, 1970), 4, 174, 181.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dârü't-Türâs, 1979), 377, 462-463.

İbn Kesîr, Bulkinî, Irâkî (ö. 806/1404), İbn Hacer, Zerkeşî gibi âlimlerin *Mukaddime*'yi örnek alarak hadis usûlüne dair muhtasar, şerh ve nüket türü eserler¹² kaleme almaları İbnü's-Şalâh'ın hadis usûlündeki etkisini gösteren örnek eserler olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte günümüz ilmî literatürü de değerlendirmeye alınmış; Mustafa el-A'zami (1930/2017),¹³ Subhî es-Sâlih (1926/1986),¹⁴ Fuat Sezgin (1924/2018)¹⁵ gibi çağdaş âlimlerin çalışmalarından da yararlanılmıştır. Yazar, ıstılahların anlamlarının tespiti noktasında bazı hadis sözlüklerine¹⁶ başvurmuş, bunların yanında Hadis usûlünün konularını özel olarak inceleyen doktora,¹⁷ yüksek lisans,¹⁸ kitap¹⁹ ve makale²⁰ çalışmalarından da istifade etmiştir. Yazar, İbnü's-Şalâh'ın çalışmasının hadis usûlû geleneği içerisindeki bu tesirin sadece teorik düzeyde kalmadığını, sonraki şerh, ihtisar ve nazım türü eserlerin tamamında *Mukaddime*'nin kurucu bir role sahip olduğunu bu veriler ışığında göstermiştir.

Söz konusu çalışmanın özgünlüğü, *Mukaddime*'nin hadis usûlû tarihi açısından önemli etkilerini sorgulaması ve bu etkinin temel dayanaklarını incelemesinde yatmaktadır. Eserin en önemli katkısı, İbnü's-Şalâh'ın *Mukaddime*'sinin önceki literatürü derlemekle kalmayıp, bu literatüre yeni bir kavramsal çerçeve getirdiğini somut bir şekilde ortaya koymasıdır. *Mukaddime*'nin içerdiği kavramlar, bu çalışmada Müttekaddimûn ve Müttehahirûn dönemi âlimleri bağlamında karşılaştırılmış ve böylece İbnü's-Şalâh'ın klasik usulü tekâmül ettiren yapısı netleştirilmiştir.

Esere yapılan önemli katkılardan biri de çalışmanın eleştirel yönünün ortaya konulmasıdır. Moğultay b. Kılıç, Zerkeşî ve İbn Hacer gibi önemli isimlerin *Mukaddime*'ye

¹² Örneğin bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni beşîri'n-nezîr fî usûli'l-hadîs*, ed. Muhammed Osman Haşt (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985); Ebû'l-Fidâ İmamüddin İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadîs* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.); Ebû Hafs Sirâcüddin Ömer el-Bulkînî, *Meḥâsinü'l-işlâḥ fî taḍmîni Kitâbi İbni's-Şalâh*, nşr. Aîşe Abdurrahman (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1409); Ebû'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin Irâkî, *et-Takyîd ve'l-îzâh şerhu mukaddimetü İbni's-Salâh*, ed. Abdu'l-Humeyd Hendavî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2011); Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed İbn Hacer el-'Askalânî, *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbni's-Şalâh*, nşr. Rebî' b. Hâdî 'Umeyr (Riyad: Dâru'r-Râye, 1417); Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed ez-Zerkeşî, *en-Nüket 'ala Mukaddimetü İbni's-Şalâh*, nşr. Zeynülabidin b. Muhammed (Riyad: Edvâü's-Selef, 1419).

¹³ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 213.

¹⁴ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 62.

¹⁵ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 107-108.

¹⁶ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 238.

¹⁷ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 182.

¹⁸ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 191.

¹⁹ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 83, 243.

²⁰ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 190.

yönelik tenkitlerinin aktarılması, eser etrafında oluşan ilmî tartışmaların daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Bu çerçevede söz konusu âlimlerin eleştirileri genel hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir: Moğultay b. Kılıç İbnü's-Şalâh'ın *Mukaddime*'sinde usul kavramlarını ele alış biçimini problemli bularak, özellikle hasen hadis konusunda Hattâbî (ö. 388/998) ile Tirmîzî (ö. 279/892) arasında gerçekte bulunmayan bir ayırım varmış gibi farklı göstererek gereksiz uzatmış olması; hasen hadisin sahih hadis içinde düşünülmesi gerektiğini savunarak bu alanın İbnü's-Şalâh tarafından sınırlarını tam belirleyememesi ve bu yüzden İbn Hacer gibi sonraki alimlerin boşluğu doldurmak durumunda kaldığını ifade etmektedir. Ayrıca tedlîs bahsinde kendisinden önceki âlimlerin geniş tasniflerini daraltarak yalnızca isnad ve şüyûh tedlîsi çerçevesine indirgemesini eksik bir tasnif olarak görmektedir.²¹ Zerkeşî, İbnü's-Şalâh'ın *Mukaddime*'sinde netlik ve terminolojik tutarlılık eksikliğine dikkat çekmektedir: özellikle İbnü's-Şalâh'ın muallél kullanımını uygun görüp ma'lûl terimini tamamen dışlamasını isabetsiz bulmakta ve her iki terimin kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca, İbnü's-Şalâh'ın mu'dal ve münkatı ayırımını yapmayarak iki ayrı teknik kavramı birbirine karıştırdığını ifade etmekte, rivayet tahammül yollarında işlenen semâ ve kıraat gibi konularda delillerin yeterince çeşitlendirilmemesini eleştirerek bazı meseleleri bağlam ve dil zenginliği açısından eksik ele aldığını ileri sürmektedir.²² İbn Hacer, İbnü's-Şalâh'ın *Mukaddime*'sine yönelik eleştirilerinde illet kavramının yalnızca gizli kusurlarla sınırlandırılması gerektiğini savunarak İbnü's-Şalâh'ın bunu genişletmesini terminolojik açıdan problemli bulmaktadır. Ayrıca İbnü's-Şalâh'ın müsned konusunun sunumunda metin ve isnad ayırımından sonra doğrudan muttasıl kavramına geçilmesini sistematik bir tertip eksikliği olarak değerlendirmekte; bunu eserin tasnif bütünlüğünü zayıflatan bir durum olarak görmektedir.²³ Esere yönelik bu eleştirilerin yalnızca aktarılmasıyla yetinilmesi ve değerlendirmelerinin yapılmamış olması, çalışmanın eleştirel derinliğini sınırlayan bir husus olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede söz konusu eleştirilerin ayrıntılı biçimde incelenmesi ve değerlendirilmesi, çalışmanın eleştirel niteliğini daha da güçlendirecek ve bilimsel katkısını arttıracak bir unsur olarak görülmektedir. Bu konuda yazarın tespiti de *Mukaddime* hakkındaki bazı eleştirilerin yerinde, bazılarının ise zayıf olduğu yönündedir. Nitekim yazar, Moğultay b. Kılıç'ın birçok eleştirisini gerekçesiz

²¹ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 68-69, 77, 116, 120, 144, 233.

²² Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 47, 98, 240.

²³ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 29, 47.

bulurken; İbn Hacer'in ve Zerkeşî'nin eleştirilerini ise daha makul değerlendirmiş, bu âlimlerin çoğu zaman İbnü's-Şalâh'ı savunan bir tutum benimsediklerini belirtmiştir.

Genel anlamda sade ve anlaşılır bir dil tercih edilmiş olmakla birlikte eserin bazı bölümlerinde konuların fazla ayrıntıya boğulduğu ve bu nedenle okuyucunun ana temadan uzaklaşabildiği görülmüş, bazı bölümlerde ise yazarın, konuları müstakil ve ayrıntılı bir inceleme konusu haline getirmediği tespit edilmiştir. Özellikle cerh-tâ'dîl²⁴ kavramlarının ele alındığı bölüm ve alt başlıklarında çok sayıda örneğe yer verilmiş, ancak bu örneklerin *Mukaddime* ile ilişkisi ve İbnü's-Şalâh'ın yaklaşımını yansıtmaya biçimi ayrıntılı şekilde değerlendirilmemiştir. İbnü's-Şalâh'ın mu'allak²⁵ kavramının ele alındığı bölümde de benzer şekilde cezm sigasıyla aktarılan rivayetlerdeki değerlendirmeler genel çerçevede kalmış, konunun ayrıntılı tahlili müstakil çalışmalara bırakılmıştır. Nitekim literatür tarandığında bu hususun kapsamlı biçimde ele alındığı çalışmalar mevcuttur.²⁶ *Mukaddime*'nin sistematüğini ve kavramsal örgüsünü açıklarken herhangi bir görsel malzeme kullanılmamış olması, çalışmanın zayıf kalan yönlerinden biridir. Çalışmanın hacmi göz önünde bulundurulduğunda içerik yoğunluğunu dağıtmak için kavram haritası, tablo, çizelge veya şema gibi görsel desteklerin kullanılması esere katkı sağlayabilirdi. Az sayıda da olsa eserde bazı imlâ hataları²⁷ göze çarpmaktadır. Çalışmanın eksik kalan yanları olarak gözüke de bu eleştiriler, çalışmanın değerini gölgeleyecek boyutta değildir. Aksine, bu tür ayrıntılar çalışmanın yoğunluğunu ve emek düzeyini göstermesi bakımından önemlidir.

Hadis ilminin kurumsallaşma sürecinde İbnü's-Şalâh'ın *Mukadimetü İbni's-Salâh* adlı eserinin mihenk taşı olarak kabul edilmesi, Fatih Gümüş tarafından ele alınan bu eserin önemini ortaya koymaktadır. Bu eser, hem İbnü's-Şalâh özelinde hem de genel olarak hadis usûlü literatürünün metodolojik dönüşümü açısından önemli bir boşluğu doldurmakta, ileride yapılacak çalışmalara sağlam bir zemin sunmaktadır. Çalışma, klasik literatürde dağınık halde bulunan hadis usûlü kavramlarını tarihsel gelişim süreci içerisinde bütüncül bir yaklaşımla analiz etmekte; böylece kavramların geçirdiği anlam değişimlerini ve

²⁴ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 180.

²⁵ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 103.

²⁶ Örneğin bk. Ayşegül Toprak, *Sahîh-i Buhârî'de Temrîz Sığasıyla Aktarılan Mu'allak Rivâyetlerin Değerlendirilmesi* (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017); Cemal Ağırman, "Buhârî'nin Mu'allakları Ekseninde Mu'allak Hadîsin Tanımı Üzerine Bir Deneme", *Sivas Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 29/1 (15 Haziran 2025), 160-184.

²⁷ Gümüş, *Hadis Usûlünün Gelişimi*, 105, 190, 206.

metodolojik derinliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca eser, Hadis usûlü ilminin teşekkül sürecine dair eleştirel bir perspektif geliştirmesi bakımından da literatüre özgün katkılar sağlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem klasik kaynakların yeniden değerlendirilmesine imkân tanımakta hem de modern hadis araştırmalarında kullanılabilecek teorik ve metodolojik bir zemin oluşturmaktadır. Özellikle hadis usûlü kavramlarının tarihsel gelişimi, sistematigi ve terminolojik dönüşümüyle ilgilenen araştırmacılar için bu çalışma, referans niteliği taşıyan önemli bir başvuru kaynağı mahiyetindedir.

Kaynakça

- Ağırman, Cemal. “Buhârî’nin Mu‘allakları Ekseninde Mu‘allak Hadîsin Tanımı Üzerine Bir Deneme”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 29/1 (15 Haziran 2025), 160-184. <https://doi.org/10.18505/cuid.1621422>
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed el-Hatîb el-. *el-Kifâye fî ma‘rifeti usûli ‘ilmi’r-rivâye*. nşr. Ebu Adullah es-Sûrekî, İbrahim Hamdî el-Medenî. Medine: Mektebetü’l-İlmiyye, ts.
- Bulkînî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer el-. *Meḥâsinü’l-işṭilâḥ fî taḍmîni Kitâbi İbni’s-Şalâḥ*. nşr. Aişe Abdurrahman. Kahire: Dârü’l-Me‘ârif, 1409.
- Gümüş, Fatih. *Hadis Usûlünün Gelişimi -İbnü’s-Şalâḥ’ın Mukaddime’si Özelinde-* Ankara: Fecr Yayınevi, 2021.
- Irâkî, Ebü’l-Fazl Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin. *et-Takyîd ve’l-izâḥ şerhu mukaddimetü İbni’s-Salâḥ*. ed. Abdu’l-Humeyd Hendavî. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2011.
- İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed. *en-Nüket ‘alâ Kitâbi İbni’s-Şalâḥ*. nşr. Rebî‘ b. Hâdî ‘Umeyr. 2 Cilt. Riyad: Dârü’r-Râye, 1417.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İmamüddin İsmâil b. Ömer. *İhtisâru ‘Ulûmi’l-hadîs*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y.
- İbnü’s-Şalâḥ, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn. *Mukadimetü İbnü’s-Şalâḥ*. thk. Nûreddin İtr. Dımaşk: Dârü’l-Fikr, 1406/1986
- Kâdî İyâz, Ebü’l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *el-İlmâ‘ ilâ ma‘rifeti usûli’r-rivâye ve takyîdi’s-semâ‘*. ed. Seyyid Ahmed Sakr. Tunus: el-Mektebetü’l-Atîka, 1970.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *et-Takrîb ve’t-teysîr li-ma‘rifeti süneni beşîri’n-nezîr fî usûli’l-hadîs*. ed. Muhammed Osman Haşt. Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1985.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *İrşâdü tullabi’l-hakâik ila ma‘rifeti süneni hayri’l-halâik*. ed. Nureddin İtr. Dımaşk: Dârü’l-yemâme, 1992.
- Nîsâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim en-. *Ma‘rifetü ‘ulûmi’l-hadîs*. nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1397.

- Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd el-Fârisî er-. *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*. ed. Muhammed Accâc el-Hatîb. Beyrut: Daru'l Fikr, 1404.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-. *er-Risâle*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Dârü't-Türâs, 1979.
- Toprak, Ayşegül. *Sahîh-i Buhârî'de Temrîz Sîgasıyla Aktarılan Mu'allak Rivâyetlerin Değerlendirilmesi*. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed ez-. *en-Nüket 'ala Muqaddimeti İbni's-Şalâh*. nşr. Zeynülabidîn b. Muhammed. 3 Cilt. Riyad: Edvâü's-Selef, 1419.